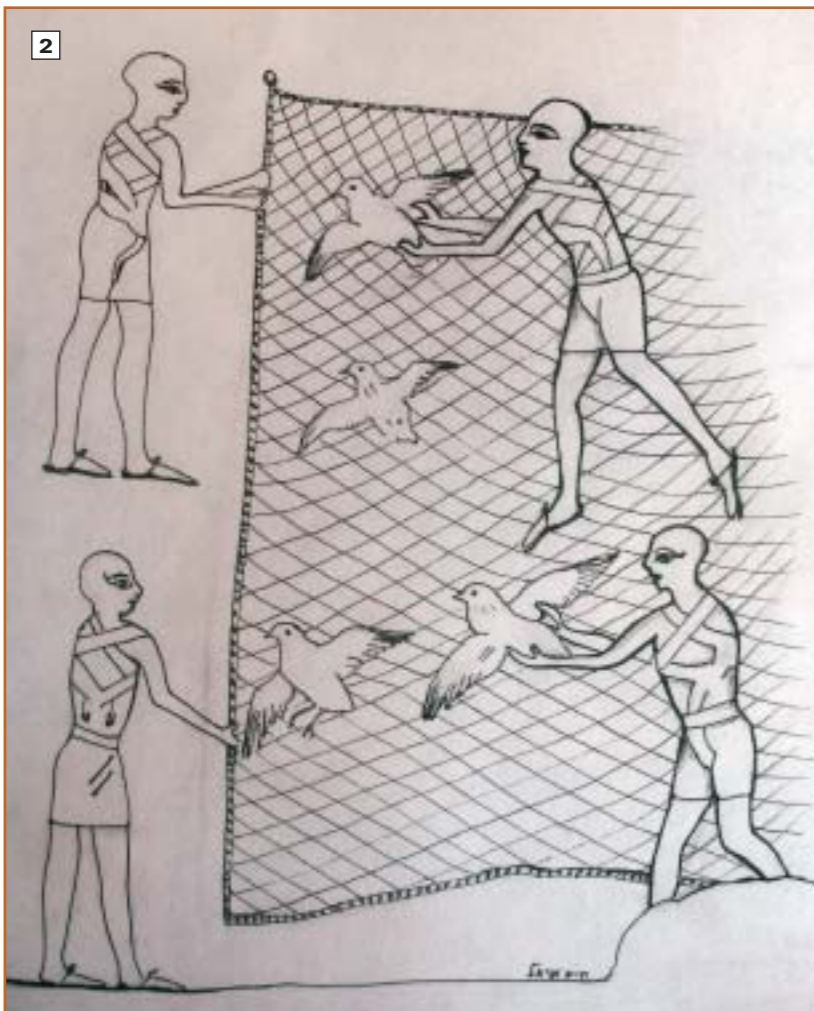

1. קטע מתוך תבליט מהשושלת החמישית בסקרה, שבו נראים שלווים שהופרעו במהלך הקציר.
2. ציוד שלווים ברשת, קטע מתוך תבליט מהשושלת השישית, במססבה באל-עריש העתיקה.

הנדידה (מכאן אגב שמו הערבי "סומנה", השגור בשפת הבדווים של צפון סיני). השליו מוזכר גם בפפירוס האריס הגדול, שם כתוב על תרומה של יותר 100,000 עופות כשמתוכם 21,700 שלווים.

57,810 יונים, 25,020 ברווזים, 160 עגורים ובעלי חיים נוספים. השליו מעדיף לחפש את מזונו בערבות עשב וחמדות (עם עשבייה נמוכה ובינונית), ובמיוחד בשדות חיטה ואספסת, ובעיני המצרים הקדמונים הוא נחשב למזיק. מזונו מורכב בעיקר מזרעים, עלים ונבטים של תבואה, ובעונת הקינון הוא ניזון גם מחרקים (שמו הצרפתי Caille des bles פירושו "השליו של החיטה").

השליו מתואר באמנות המצרית כבר בתקופת השושלת הקדומה, מהשושלת הרביעית, וזאת ניתן לראות בעיקר בציור קיר ממססבה (מבנה קבר תת-קרקעי) של הנסיכה אטט, אשת הנסיך נפרמאט במיידום. לדמות השליו בציור יש דמיון רב לשליו מתבגר בטבע, כבן שבועיים בערך, בעל פלומה צהובה-זהובה עם פסים שחורים לצדי צווארו ובפסי כנפיו, ובמיוחד כאשר השליו כאן מציג את כנפיו הלא מפותחות ממש כמו של צעיר בטבע. ראוי לציין כי הירוגליפים של שליו צעיר מסמל את האות התנועה - או - 00.

במססבה (מבנה קבר תת-קרקעי) בסקרה, מתקופת השושלת החמישית, יש תבליט מגולף ובו סצנה המתארת ארבעה אנשים אוספים שלווים מרשת לכידה בשדות המזרע, בזמן שבין קציר היבול ועד לתהליך האיסוף.

הלכידה התבצעה בחלקת שדה תבואה שכבר נקצרה, וכל מה שנותר הוא גבעולים. כתוצאה מהפרעה בלתי נראית, כנראה, נראים השלווים כאילו משהו הבהיל אותם בזמן שהם ליקטו זרעים. האמן המצרי הצליח לתאר את הציפורים ממש ברגע התפרצותן אל על. חלק מהשלווים נתפסו בכנפיהם ברשתות, וחלק מהם נראים לכודים ומסובכים ברשת הערפל. השלווים תוארו בצורה נטורליסטית למדי, אם כי ללא קנה מידה נכון, כאופייני לציור המצרי המגמתי.

דוגמה נוספת של ציד שלווים באמנות המצרית, כמו זה שמופיע בציור קיר מהשושלת ה-19 בקבר בתביי, שבו הסצנה לא מושלמת, אך במקור מתוארים ארבעה אנשים הנראים מהצד עומדים בשדה תבואה שלא מזמן נקצרה, מחזיקים רשת אופקית לשדה. שני האנשים האחרים הצליחו להבהיל את השלווים מהשדה,

ויגז שלווים מן הים

על השליו בתרבות המצרית העתיקה ובמקרא

כתב ואייר: חיים מויאל
ארכאולוג וצפר, עובד במרכז הבין-לאומי לחקר נדידת ציפורים בלטרון.

(שמות ט"ז, א'), ובפעם השנייה בחודש השני, ב-20 בחודש. מהותו של נס השליו נעוצה בזמן הופעתו באביב, ובמקום הופעתו, בלב המדבר, ולא מוזכר שהוא הופיע בסתיו ולאורך החוף. מעניין לציין כי שמו העברי המקראי - שליו, השתמר היטב בשמו הערבי "סלוי" (אגב, שמו הנוסף בערבית הוא "פיר" כהמיית משק כנפיו).

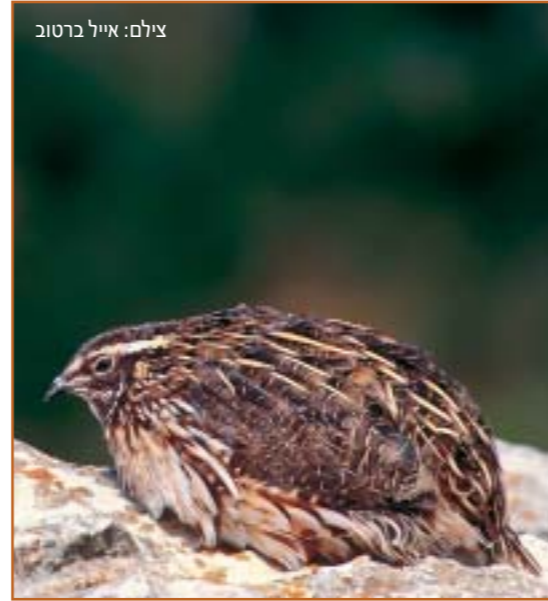
ציוד השלווים היה מפותח כבר בימי מצרים הקדומה, כפי שיכולים להעיד ציורי קיר בקברים שונים. דיודורוס מסיקוליה, שחי באמצע המאה הראשונה לפסה"ס, מעיד כי פושעים שהוגלו לרינוקורורה (מזוהה כיום עם אל-עריש העתיקה) שבחוף המצרי, היו קולעים רשתות מסיבי צמחים שונים ויוצרים מהן מכמורות ציד לשלווים. הוא מספר כיצד היו השלווים ניצודים בחופי מצרים ובצפון סיני (כבימינו) באמצעות רשתות ארוכות ומכמורות. במצרים נקראו אז השלווים בשם "כסנוניים", שאת רבים מהם היו כובשים בקדרות בישול, לאחר שהוחמצו, בדומה לספורת בתקופת הפרעונים. כפי שנאמר בספר תהלים: "שאל ויבא שליו ולחם שמים ישביעים" (תהלים ק"ה, מ'), ובתלמוד נאמר: "שליו, צדיקים אוכלים אותו בשלווה. מסתבר כי השלווים אוגרים שומן רב מתחת לעורם לפני עונות

נדידת השליו מתרחשת מאמצע אוגוסט ועד לאמצע אוקטובר, ובעיקר מחצות הלילה ועד שעות הבוקר המוקדמות. נתיב כניסתו מן הים הוא בעיקר בין חופי עזה, דרך קו החוף של אל-עריש ועד ללגונת ברדאויל, ורק מעט בשאר האזורים לאורך החוף. במצרים מקנן השליו בעיקר בדלתת הנילוס, ואילו נדידתו שם בסתיו מתגלית ברוב עצמתה בפאיוס, מערב אלכסנדריה, לאורך הים האדום, וכן בנאות המדבר דחלה ואל-חרגה.

יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס) ציין בספר "קדמוניות" את נדידת השליו (באביב): "להקות השליו הגיעו למדבר ממפרץ ערב ועפו על פני הים באמצעו, ועקב

השליו (Quail), מתת השמים שקיבלו בני ישראל במדבר, נחשב לקטן בסדרת התרנגולאים (גודלו כ-18 ס"מ ומשקלו 70-80 גרם). הוא מוזכר במקרא ובמקורות עתיקים שונים, ובמיוחד באמנות ובמקורות המצריים העתיקים. התעניינות האדם בשלווים החלה כנראה בתקופה שבה הוא נעשה מודע לסביבתו, שהרי נדידתם ההמונית של השלווים הייתה תופעה בולטת ומובחנת. במיוחד לנוכח העובדה שהיה ניתן לצוד אותם בקלות, עם הגיעם מותשים וכבדי תעופה ליבשה, לאחר שחצו את האגן המזרחי של הים התיכון או את הים האדום והמדבר. העדות המקראית ברורה: "ורוח נסע מאת ה' ויגז שלווים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום... ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השליו, הממעיט אסף עשרה חמרים" (במדבר י"א, ל"א-ל"ב)

נס השליו התרחש לבני ישראל היוצאים ממצרים פעמיים, פעם במדבר צין (שמות ט"ז) ופעם במדבר פארן (במדבר י"א). הנס התרחש לראשונה לאחר "חמישה עשר יום לחודש השני לצאתם מארץ מצרים"

צילום: אייל ברטוב

קטע מציור קיר מקברו של נאחת מהשושלת ה-18, שבו נראים שלווים מרוטים ותלויים לייבוש.

צילום: קטע מציור קיר מקבר בתב"י מתקופת השושלת ה-19.

צילום: אייל ברטוב

נתפסים ברשת במספרים גדולים ואחר מכינים מהם תבשיל עדין וטעים.

הזואולוג העברי הראשון ישראל אהרוני סיפר כי השלווים נופלים באין אונים בלילה ממרום מעופם אל חולות חוף עזה ומתפשטים בן רגע אל בין חישות השלף והסבך, אז יצא כל העם, מנער ועד זקן ופנסים או אבוקות בידיהם וצדים את האורחים העייפים לאלפים, מי במכמורת ומי ביד. והנמלטים יתפשטו מהר דרומה אל הנילוס, חופי ים סוף ושאר החבלים הדרומיים.

מיינרצהאגן, מחבר הספר הנודע Birds of Egypt, מציין כי במרוצת הדורות לא השתמשו בציד אינטנסיבי של השליו ברשתות, ורק לקראת סוף המאה ה-19 החלו כנראה לייצא שלווים לאירופה. באותן שנים ייצאו מאות אלפים ואפילו מיליוני שלווים, עד אשר החלו להתמעט מאוד והציד פחת עד מאוד.

בודנהיימר, מחשבי הזואולוגים של ישראל בכל הזמנים, טען כי הערבים בצפון סיני היו נוהגים לפרוס מכמורות יד קטנות בצד הדרומי של השיחים, והשליו שתמיד נכנס בינות השיחים האלה מצפון ויוצא מהם מדרום, נלכד במכמורות. לאורך החוף פורסים גם "מכמורות מצודה" גדולות בין מוטות שגובהם מגיע לארבעה מ'. מכמורות אלה מורכבות מרשת כפולה: רשת אריג קטנה הפרוסה לפני רשת אריג גדולה. השליו היה פוגע ברשת

נתגלו שרידי עצמות שלווים בקברים מצריים רבים, שם הן הוצעו כמזון למת לכשיתעורר באחרית הימים. אריסטו היווני ופליניוס הרומי טענו כי בשרו של השליו עלול להיות רעיל וכי מזונותיו של השליו מרעילים לעתים את בשרו, ומכאן את אלה האוכלים אותו. ואכן ידוע ברפואה המודרנית כי השליו עשוי להיות רעיל, ואף ניתן שם מיוחד להרעלה זו: Coturnism (כשמו המדעי של השליו: Coturnix, שהענק לו על ידי לינאוס ב-1758). יש לציין כי ההרעלה מתרחשת רק אם השליו נאכל בעת נדידת האביב. עדות אפשרית לכך שהשלווים רעילים מופיעה גם במקרא: "הבשר עודנו בין שניהם... ויך ה' בעם מכה רבה מאוד..." (במדבר י"א, ל"ג).

ביוון העתיקה היה השליו קודש לארטמיס (דיאנה) - אלת הציד, כאשר עיר פולחנה הידועה הייתה אפסוס (כיום בטורקיה) שכונתה גם בשם "אורטיגה", כשמו היווני של השליו. הסלקוויסט, מתלמידיו החשובים של לינאוס, אשר ביקר במצרים בשנת 1751, תיאר את ההגעה ההמונית של השלווים למצרים בתקופה זו. הוא מציין כי בתקופה שבה החיטה מבשילה, השלווים נוהגים להסוות עצמם בין התבואה, אך האיכרים המצרים יודעים היטב שיש גנבים באדמתם ומדמיינים את השדות מלאים בהם. הם מותחים רשת מעל התבואה ומקיפים את השדה תוך עשיית רעש רב, שמבהיל את

השליו נלכד ללא ספק בשדה הקציר הסמוך אלהם. הרודוטוס מספר כי שלווים, ברוזים ועופות קטנים היו מומלחים ונאכלים לא מבושלים, וכל שאר העופות, כמו גם הדגים, למעט אלה הקדושים למצרים, נאכלים מורתחים וצלויים. כל מה שלא ניתן להיאכל טרי חייב להשתמר במהירות על ידי המלחה, ייבוש ועישון. כמו כן מספר הרודוטוס כי סוג של בשר מייבוש המעורבב עם שומן מומס הוכן לעתים עם בירה או דבש, והוספו כנראה חומרים משמרים.

תיאור נהדר מציור קיר בקבר של נאחת, אציל מצרי מהשושלת ה-18 מתב"י, מראה אדם מורט את הנוצות מעופות הציד, כדוגמת שלווים וברווזים. בהמשך נראים הציידים פושטים אותם לאחר שגופותיהם הושמו לתלייה ולייבוש בשמש וברוח, כשלבסוף הם מונחים בכדים מקרמיקה, קרוב לוודאי עם מלח. גם במקרא מתוארת פריסת השלווים: "וישטחו להם שטוח סביבות המחנה" (במדבר י"א, ל"ב). ייתכן שהכוונה לכך ששטחו ופרסו את השלווים לייבוש ושימור בשמש, אולי לאחר כבישתם במלח.

יש כמה עדויות לשכיחות השלווים בסל המזון המצרי, כך למשל נאמר על ידי ההיסטוריון היווני היפרדוס: "אני לא אוהב את החיים שבהם המצרים מובילים תמיד שלווים מרוטים ועורבי נחלים רזים". מלבד עדויות אלו ואחרות, יש לציין כי

המתוחות ממהרים להבריא את העופות היישר לרשת. שיטת הלכידה הזאת של השלווים נצפתה גם בתקופה המודרנית במצרים, ואף על פי שכיום ציד השלווים אינו חוקי, הציידים ממשיכים לצוד אותם בצורה זהה. הלכידה נעשית בלילה, בזמן שקל להבהיל את העופות התשושים.

ידועות במיוחד שתי סצנות המראות את לכידת השלווים, כך למשל במסמכה במרוקה מהשושלת השישית, מתואר ציד שלווים על ידי שני אנשים המבריחים אותם לרשת שאותה אווזים שני אנשים נוספים. יש להניח כי זו הייתה פעילות סדירה בשדות הקציר המצריים בעונה הזאת, שהרי לא אחת נראים ביצירות אמנות שונות שלווים הניזונים בשדות המזרע כשהיבול החל להיאסף. אחת הדוגמאות היא מהשושלת ה-18 בקבר של חאמט, מפקח השדות בימיו של המלך אמנהוטפ השלישי בעיר תב"י. בתבליט נראות שתי קבוצות של אנשים המודדות את היבול כדי להעריך את גובה המסים שחייבים לממשל. במהלך העבודה הופרעו על ידי להקת שלווים שניזונה מהתבואה כשארבעה מהם עפים נמוך מעל היבול.

דוגמה מעניינת נוספת מהשושלת ה-18 נראית בציור קיר בקבר של מנה, מפקח השדות בימיו של המלך טוטמוזיס הרביעי בתב"י, שם נראים שלווים הנאספים עם אלומות שיבולים ומובאים לבעלי האדמה.

צילום: וטורי חוגן

לעמק הירדן והלאה מזרחה. תפוצתו בעולם היא ממזרח אירופה עד דרום אסיה, כולל טורקיה, אירן ועירק, ויש אוכלוסייה חורפת מדרום לסהרה. הנקבה מטילה 8-13 ביצים על הקרקע החשופה.

נדידת הסתיו נמשכת בעיקר מסוף אוגוסט עד סוף ספטמבר. למצרים וסיני מגיעות הציפורים מעבר לים באפיסת כוחות, והן צונחות למקום המחסה הראשון המזדמן להן בדרכן ונחות שם במשך כמה שעות ולפעמים אף יום תמים.

בדנהיימר ואחרים ציינו כי דרכי הנדידה של השליו אינן נאמנות כדרכיה של החסידה. כך למשל באביב 1924, כעשרה מייל מצפון לנמל סודן, הייתה צניחה בלתי שכיחה של המוני שלווים, שבכמותה הזכירה את הצניחה המובאת במקרא (יז'יה בערב ותעל השליו ותכס את המחנה" - שמות ט"ז, י"ג), שהתרחשה כנראה באותו קו תעופה עצמו. באותו אביב היו השלווים מרובים מאוד, ואילו באביבים הבאים כמעט שלא ניתן היה לצפות בציפור זו. ♦

וכמעט שדרכו עליהם ממש. ואף על פי שמאות מהם הומתו הם לא עזבו את המקום עד שהרוח שינתה את כיוונה, ואז פתאום הרהיבו עוז והתפרצו צפונה, אל עבר הים, כולם כאחד.

נדידת השליו באביב היא בחזית רחבה מעל ישראל, ובסתיו בחזית דומה מעל סיני ומצרים. נדידות האביב בחודש מרס ובראשית אפריל אינן מרהיבות כל כך, אבל צופים רבים בסיני וישראל צפו גם באביב בלהקות חסרות אונים שחצו כנראה זה עתה את המדבר ברוח נגדית, כאשר השליו השמנמן לא היה מסוגל לעבור מרחקים ארוכים בדרכי הים והמדבר ללא מנוחה.

הנוקים הנגרמים להם באזורים אלה בוודאי מרובים כל שנה, ובשנים סוערות וגשומות הם מגיעים לממדים שלא ישוערו. בישראל זהו עוף חולף מצוי, חורף ומקנן נדיר, בעיקר בשפלת יהודה ועמקי הצפון. בסתיו מגיע השליו לישראל בעיקר אל החופים, אבל מעזה ומערבה הולך מספרו ורב. באביב מצוי השליו בשטח המשתרע מן החוף ועד

הקטנה ונושא אותה אתו, עד שהיה מגיע לרשת הגדולה שמאחוריה ושם נוכח לדעת שהיא לכוד בתוך שקיק קטן. הציידים העבירו אותו לתוך כלוב, שם פייטמו אותו עד שהשמין ואז מכרו אותו לסוחרים. שיטת הצייד המסורתית והמקובלת ביותר כיום בצפון סיני היא באמצעות רשתות כפולות, שגובהן כשלושה מ', ואורכן עשוי להגיע לעשרות קילומטרים. הציידים היו מציבים רשת רפויה בצד הפונה לים, ובעורפה רשת מתוחה; השליו שהגיע מהים עם אור ראשון היה נתקל ברשת הצפופה, מושך אותה בתנועתו ויוצר כיס הנסגר בתוך הרשת. עם לכידת השלווים נהגו למרוט את אברותיהם ולכלוא אותם בכלוב העשוי נצרים. השלווים היו מסוגלים להחזיק כך מעמד כשבוע ימים ללא אוכל ומים (בשל השומן שאגרו לפני מסעם).

טריסטרס, "אבי הזואולוגיה של ארץ הקודש", סיפר שבחודש אפריל מצא את האדמה באלג'יריה מכוסה בשלווים עם אור בוקר, והרי ידוע כי השליו תמיד עף בשעות הבוקר המוקדמות. על פי התיאור הם היו כל כך עייפים עד שלא זזו ממקומם,